

Constantinovits Milán András:

Az írástudók mestersége - kommunikációs fejlődés, médiaműfajok, retorikai eszközök az újságírásban

1. Az emberi kommunikáció fejlődése

1.1. A beszéd kialakulásától a televízióig

A kommunikáció fejlődése, műfajainak alakulása az emberi történelemmel, a technikai és társadalmi változásokkal párhuzamosan zajlott, és zajlik korunkban is. Nézzük meg a kommunikációtörténet ma is elfogadottnak tekintett korszakolását Walter Ong nyomán!

A kiváló angol nyelvfilozófus, irodalmár 1982-es *Szóbeliség és írásbeliség* című alapkönyvében három periódust különít el az emberi kommunikáció történetében.

- 1) **Az elsődleges szóbeliség** (primary orality) korszakát, amely a legősibb, élőnyelvi kommunikációs formát jelenti, gyakorlatilag a beszéd megjelenésétől datálható.
- 2) **Az elsődleges írásbeliség** (primary literacy) az írás megjelenésétől számítható. A kommunikációs folyamat rögzítése új távlatokat nyitott az emberi történelemben is: a szokásjogok írásba foglalása, az eredetmondák, mítoszok, vallási rituálék leírása az addig dinamikusabban változó kulturális-jogi sablonokat fellazította, teret adva a közösségtől elváló egyéni gondolkodás létrejöttének (filozófia, nevesített irodalmi alkotások). Az elsődleges írásbeliségen belül új időszakot jelentett a könyvnyomtatás kifejlesztése a 15. század közepén. Johannes Gutenberg innovációja a könyvgalaxis addig nem látott mérvű kiterjesztését vonta maga után. Vagyis a könnyen, gyorsan előállítható könyvek a nemesek, egyházi személyek addig ritka privilégiumának tekinthető írást és olvasást a szélesebb rétegek számára is elérhetővé tették. A könyvnyomtatás forradalmi hatását mi sem érzékelteti jobban, minthogy a reformáció szorgalmazta anyanyelvű istencsérethez ez adott technikai lehetőséget, és a bibliafordítások, illetve a világi tárgyú nyomtatás végső soron az egyes nyelvek **irodalmi sztenderdjét** eredményezték. A magyar bibliafordítások (a protestáns Szenci Molnár Albert, a katolikus Káldi György), irodalmi művek (Balassi Bálint, Bornemisza Péter) mellett fontos kiemelni a 15-16. században meginduló, eleinte latin nyelvezetű grammatikai kutatásokat és helyesírási műveket is (Sylvester János, Szenci, Geleji Katona István, Pereszlényi Pál), amelyek során világossá vált: a magyar nyelvet alkalmassá kell tenni a tudományok művelésére (Apáczai Csere János). Ez azonban csak a felvilágosodás korában fogalmazódik meg általános értelmiségi igényként (Batsányi János, Bessenyei Ferenc), és generálja a nyelvújítási harcot (Kazinczy, Szemere Pál).
- 3) **A másodlagos szóbeliség** (secondary orality) a harmadik korszak Ong megkülönböztetése szerint. Ez az időszak a hangrögzítésre és továbbításra alkalmas eszközök megjelenésétől kezdődik, vagyis a telefon, magnetofon, rádió feltalálásától. E periódus alaptulajdonsága, hogy az élőnyelvi kommunikáció nem jelent többi változékony (így hitelesség szempontjából megbízhatatlan) formát, hiszen a hangrögzítő eszközök révén a szóbeliség is változatlan formában hagyományozhatóvá, előhívhatóvá válik. Ez az időszak a **közvetett, ugyanakkor valós idejű szóbeli kommunikáció** lehetősége miatt is jelentős: egy-egy beszélgetést a földrajzi távolság sem gátolhat meg. Ong könyvében rámutat, hogy a másodlagos szóbeliség a kényelmesebb, gyorsabb adattovábbítás miatt háttérbe szorítja a hagyományos írásbeliséget, amelyet azonban teljes mértékben helyettesíteni sohasem fog (lásd lentebb). Ong a televíziózás megjelenését a másodlagos szóbeliséget követő, kiegészítő **képbeliség**

korszakának tartja, amikor a valós idejű kommunikáció a képtovábbítás lehetősége folytán új kommunikációs dimenziókkal gazdagítja a beszélgetést.

Feladat 1. – A rádió és a televízió megjelenése a politikai kommunikációt is alapvetően átformálta. Milyen lehetőségeket kínálnak ezek az eszközök egy választási kampány során? Milyen üzenethez, és milyen réteg megszólításához milyen instrumentumot használnánk?

Feladat 2. – Barack Obama választási sikerét a kommunikációs szakemberek szerint internetes kampányának is köszönhette, amikor a webkettő előnyeit felismerve virtuális közösséget épített támogatóiból. Mennyire használják ki a közösségi oldalak nyújtotta lehetőségeket a meghatározó politikusok Közép-Európában? Fel tud sorolni negatív és pozitív kommunikációs példákat?

1.2. A másodlagos szóbeliség korszaka

Habár e felosztás érvényességét a mai napig elfogadják a kommunikációkutatók, többen az 1990-es évek közepétől újabb korszakot számítanak, ez pedig a másodlagos írásbeliség. Magyarországon Balázs Géza nyelvészprofesszor definiálta először ezt a periódust, amelynek frissességét jelzi, hogy még az elnevezése sem egységes. Elektronikus kommunikáció, virtuális írásbeliség, poszt-Gutenberg-galaxis; számos megnevezést használ a szakirodalom, azonban jellegzetességei alatt ugyanazt érthetjük.

Az internet technológiájával párhuzamosan ugyanis alapvetően megváltoztak a kommunikációs formák, és ezzel együtt a kommunikációs szokások is. Bár nem lehet egységes internetes írásbeliségről beszélni, azért a különböző, interneten artikulálódó műfajok, kommunikációs formák (cset, blog, azonnali üzenetküldős beszélgetés, twitter, email, fórum, a közösségi szájtok üzenőfala, de akár a spamek is) megegyeznek alapvonásaikban. Ilyen a **multimedialitás** (az írott szövegeket kísérő hang/videó), a **hipertextualitás** (a szövegek egymásra utaltsága, átjárhatósága), a **gyorsaság** (szövegértési és -tervezési idő lecsökkenése), és ezekből fakadóan az írásbeli nyelvi formák, a helyesírási/nyelvhelyességi kodifikáció fellazítása.

További jellegzetesség, amely ezt az új típusú szóbeliséget az **élnyelvi kommunikációhoz** teszi hasonlatossá, hogy egyes interaktív netes műfajok esetében az üzenetváltásokat rendszeresen, olykor kényszeresen kísérő hangulatjelek az élnyelviség metakommunikatív jelzéseit helyettesítik (igaz, gyakran megtévesztő módon).

1.3. Hagyományos és elektronikus média

Az egyes kommunikációs korszakok sosem zárulnak le véglegesen, egymás mellett, egymással kölcsönhatásban léteznek. A kommunikációs helyzet, a társadalmi konvenciók és a technikai lehetőségek egyaránt befolyásolják, hogy mely formáját választjuk a kommunikációnak, levelet írunk, csetelünk, élnyelvi vitát folytatunk vagy telefonon értekezünk stb.

A média modern művelői, a jelenkori írástudók számára ez a változatosság egyfelől a médiaműfajok szélesebb palettáját jelenti, másfelől megköveteli az eligazodás, tájékozódás szükségszerűségét is az új kommunikációs lehetőségek között. Lényeges rámutatni ugyanakkor, hogy az elsődleges, hagyományos írásbeliség korszakában kialakult és azóta létező médiaműfajok elektronikus továbbélése bár új lehetőségeket jelent (interaktivitás, a cikkek gyorsabb reagálhatósága,

terjeszthetősége, tömöríthetősége), de az alapvető stílusjegyeket nem változtatta meg. Vagyis az interneten ugyanúgy olvashatunk híreket, kritikát, vezércikket, publicisztikákat, riportot stb., legfeljebb az olvasóközönség összetétele, hozzászólási lehetőségei bővebbek, és a technikai lehetőségek szélesebbek (multimediális kiegészítések, twitteres továbbítás, linkelés, hírgyűjtő portálok).

A következő fejezetben áttekintjük a médiaműfajok internetes artikulációjának jellegzetességeit, most a hagyományos, az elektronikus világban és amellet is létező műfajokat vegyük sorra!

2. A sajtóműfajok

A ma ismert és alkalmazott műfajok ősei mind megtalálhatóak évszázadokkal korábban is, a modern, írásos sajtó 17. századi angliai (a londoni Grub Street világa, az első folyóiratok) indulásától kezdve. Már ebben az időszakban is el lehetett különíteni informatív és szubjektív jellegű sajtóműfajokat. Azonban nem csak a tárgyilagosság mértéke alapján osztályozhatjuk ezeket, hanem az írások hossza, témája, a megjelenítő médiatermék típusa (napilap, hetilap) szerint is.

A napjainkban leginkább használatos besorolás alapján három alapvető műfajcsoportot különböztetünk meg: a **tájékoztató** (információs) műfajcsaládot, az **interjúkat** és a **publicisztikai** csoportot.

2.1 A tájékoztató műfajcsoport

2.1.1. A hír

A tájékoztató műfajok alapja, a legősibb sajtóműfajnak is tekinthető a hír. A hír önmagában objektív, válaszol arra, hogy mi, kivel, hol, mikor (és hogyan) történt. Amennyiben hírmagyarázat is társul hozzá, a miért kérdésre is választ kaphatunk, igaz, ez gyakran interpretációt, így némi szubjektivitást is feltételezhet a sajtóorgánium vagy a hír szereplői részéről.

A nyomtatott sajtóban megjelenő hírek szerkezetüket tekintve több nagy egységből állhatnak, ilyenek a **cím**, hosszabb hírek esetében az **alcím**, a **lead/kopf** és a **hírtest** (body). A cím elsődleges funkciója a figyelemfelkeltés, az alcím pontosít, míg a lead már konkrétumokat tartalmaz, a hír alapkérdésre válaszol. Gyakori a nyomtatott sajtóban a késleltetett lead, amikor a bevezető rész csupán reklámértékű, esetleg hiányosan informál, és szerepe elsődlegesen az „árukapcsolás” a hírtest felé.

A hírek kifejtettsége, hossza mellett fontos szempont a relevancia, a **hírérték**. Egy hír relevanciáját számos tényező alakítja, ilyen a hír hordereje, vagyis mennyiben befolyásolja mindennapi létünket, mennyire életbevágó, de legalább ennyire lényeges az aktualitása is.

A hírérték további aspektusai lehetnek: a hír kapcsolódása a sajtótermék nagyobb tematikus egységéhez (melléklet, vezércikk kiegészítése), a médiaorgánium profiljához illeszthetősége, az olvasóközönség érdeklődése, beállítottsága. Lutz Erbring médiakutató további tényezőnek tekinti a hírben szereplő kár/konfliktus/normasértés fokát, illetve földrajzi közelségét is.

Eme szempontok szerint megkülönböztethetünk **mínuszos hírt** (alacsony relevanciájú, csak az alapinformációkra korlátozódik) és **címes hírt** (címmel, esetleg alcímmel ellátott, bevezetőt is tartalmaz), illetve **kemény hírt** (napi időszerűségű) és **soft hírt** (hosszabb folyamatok, határozott időpontokhoz nem köthető eseményekről szól).

A nyomtatott sajtó **hírforrásai** lehetnek **primer és szekunder források** is, attól függően, hogy a médiaorgánium első kézből, közvetlenül szerzi a híreket, avagy átveszi azokat valahonnan. Primer hírforrásoknak tekinthetők a lap kiküldött munkatársai, a tudósítók, illetve a nyilvános adatszolgáltató intézményektől (rendőrség, meteorológiai szolgálat stb.) származó információk.

A szekunder hírforrások elsősorban a **hírügynökségek** (például itthon az MTI, a Független Hírügynökség, a HavariaPress vagy a londoni Reuters, az amerikai Associated Press, a francia AFP, a romániai Mediafax) vagy az informátorok (gyakran meg nem nevezett belső források). Sok esetben a nyomtatott sajtó hazai vagy külföldi lapok, elektronikus médiatermékek (rádióadók, tévék, internetes hírportálok) híreit is közli, összefoglalja. Ez folyamat visszafelé is kiválóan működik, az internetes orgánumok (például: *Mandiner* vagy az *Inforádió* weboldala) gyakran szemlézik a nyomtatott sajtó írásait is.

Esettanulmány és feladat 3. – Érdekes médiajogi és sajtóetikai esetet jelent a hazai sajtóban, amikor egy mainstream médiaorgánum forrásmegjelölés nélkül vesz át kész anyagokat, híreket a szélsőjobboldali *Kuruc.info* oldaláról. Lázár János kormánypartí képviselő beszéde először a radikális portálon jelent meg, majd átvette a *Hírszerző*, később pedig az *Index*. Ez utóbbi azonban úgy, hogy nem jelölte meg az elsődleges forrást. Mit gondol, egy szélsőséges hangvételi, gyakran torzított, manipulált híreket közlő, gyakran törvénytörő magatartású orgánum anyagának átvételekor hogyan járhat el egy nagy presztízsű sajtótermék? Szabad-e egyáltalán anyagokat átvenni ilyen portálról?

Feladat 4. – Olvassa el a lenti hírt! Melyik alapvető kérdésre nem ad választ a lead? Hol tudná elhelyezni a hírt tematikailag? Milyennek ítéli a hírértékét a közlés napján egy ország hírportálban?

Sárfolyam Zalában

Felhőszakadás miatt a domboldalokról lezúduló sárfolyam öntött el két települést Zala megyében - közölte a Zala Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság ügyelete.

A Lenti közelében fekvő Kányaváron és Lispeszentadorjánban a mélyebben fekvő utakat, valamint konyhakerteket és udvarokat öntött el szombat délután a sáros áradat. Az MTI a helyszínről úgy értesült: Lispeszentadorjánban jég is esett, de a legnagyobb gondot Kányaváron okozta a hirtelen lezúduló nagy mennyiségű csapadék. Több helyen 20-30 centiméteres magasságban hömpölygött az áradat, és vastagon maradt sár az utakon és a házak udvarán.

Szántóföldeken is nagy területeket öntött el a víz, a Lentiből érkezett tűzoltók az utak megtisztítására munkagépeket is kértek a helyszínről.

(Hírextra)

2.1.2. A tudósítás

A hír és a tudósítás közti alapvető különbség a személyes jelenlétben, a tudósítói szemszög megjelenésében áll. A lap kiküldött vagy bedolgozó munkatársa egy eseményt a helyszínen követ figyelemmel, és erről összefoglalót készít. A tudósítás törekszik az objektivitásra, ugyanakkor a személyes nézőpont miatt a tényeket vegyíti a sajtómunkatárs impresszióival.

2.1.3 A riport

A riport alapját is a tudósítás jelenti, a személyes jelenlét, a tudósított esemény követése e sajtóműfaj esetében is követelmény. A riport azonban bővebb, teljesebb képet szolgáltat, a riportter ugyanis gyakran nem csupán elbeszélője, hanem maga is résztvevője az eseménysornak. A személyesebb hangvétel, a párbeszédesség, a képszerű kifejezések az átélhetőséget, az életszagú élménybeszámolót segítik. Lényeges többlet a riport esetében, hogy itt meg is szólaltatják az esemény résztvevőit,

szervezőit, vagyis a riporter szemszög mellett más nézőpontokat is integrálhat e műfaj. Mind a tudósítás, mind a riport lehet szerkezetét tekintve lineáris, kronologikus, illetőleg mozaikszerű, egy-egy részeseményt felvillantó, egy-egy motívumot végigkövető (például egy tömegdemonstráción a prominens résztvevőkre koncentráló) is.

2.2 Az interjú műfajcsoport

Az interjú köztes helyet foglal el az inkább tárgyilagos és a véleménykifejtő műfajok között. Jellegetessége a párbeszédesség, az interjúkészítő újságíró és az interjúalany dialógusa. Az interjúhoz a bővebb hírekhez hasonlóan éppúgy szükségszerűen járul lead, cím, alcím, esetenként az interjúalanyról vagy a szóba kerülő fontosabb eseményekről, helyszínekről, személyekről tárgyilagos tájékoztatást nyújtó infódoboz, kapcsolódó hír („keretes”).

Az interjúnak is számos válfaja létezik, téma szerint szerveződhet a sport, a gazdaság, a kultúra, a kül- és belpolitika vagy akár a bulvárvilág köré. Az érintett témák nem mindig egységesek, gyakran az interjúalany több tevékenységi körét is érinthetik. Az interjú személyessége is meghatározó tényező, a riporter kérhet az interjúalanytól egy-egy eseményre koncentráló összefoglalót, kikérheti a véleményét különféle, az olvasók számára érdekes (közéleti) eseményről, de készíthet **mélyinterjút** is, amikor az interjúalany személyisége, gondolatvilága áll a középpontban. Előfordulhat **csoportos interjú** is, amikor több interjúalany válaszol a kérdésekre, és egymásra is reflektálhatnak.

Terjedelmi szempontból létezik **röpirterjú** vagy akár több részes **nagyinterjú** is, esetleg az interjúalany munkásságát összegezni szándékozó **életútinterjú** is. Az interjú technikai megvalósítását tekintve készülhet telefonon, chatprogrammal, de akár emailben is. A nagyobb terjedelmű, fajsúlyosabb interjúk esetében azonban a személyes jelenlét (akár egy esemény helyszínén, akár a szerkesztőségben vagy az interjúalany lakásán) elengedhetetlen, így ugyanis az interjút kiegészítheti a saját képanyag és a riporter egyéni benyomásai is.

Az interjúkészítés általában időigényes műfaj, az interjúalany kiválasztása, felkérése, az időpont- és helyszínegyeztetés és az interjúkészítés mellett időt kell szánni az utómunkálatokra, a szerkesztésre is. Ez a tartalmat és az interjúalany nyelvhasználati jellegzetességeit (idioletusát) nem érintheti, ugyanakkor biztosítja az olvashatósságot (stilizáció, helyesírás ellenőrzése) és a lap objektív korlátaihoz való igazodást (terjedelem meghatározása, lapszámba/rovatba illesztés). A médiaetika és a sajtójog megkívánja emellett a véglegesnek szánt kézirat láttamoztatását, jóváhagyását is az interjúalany részéről. Érdekes precedenst jelent, amennyiben az interjúalany nem járul hozzá az anyag publikálásához, esetleg a lap szerkesztője tiltja le az interjú közzétételét.

Feladat 5. – Ön egy neves, főleg 30-40-es, értelmiségi olvasóbázissal rendelkező közéleti magazin munkatársa. Az alábbi személyekkel milyen körülmények között készítené interjút, milyen kérdéseket tenne fel mindenképpen? Mennyire tartja fontosnak az ő szerepeltetésüket a lapban, milyen terjedelmű interjúban kérdezné őket?

Interjúalanyok:

- egy idős korosztállyal foglalkozó életmód-pszichológus, aki az öregkori mentális hanyatlást késleltető módszert dolgozott ki
- egy oktatáspolitikus, aki a középiskolai oktatás reformját készíti elő
- egy visszavonult olimpiai bajnok, aki a civil életben is sikereket ér el vállalkozóként
- egy tinédzserzenekar országos hírű énekese
- egy húsz évvel ezelőtt nagy népszerűségnek örvendő, kultikus rockbanda frontembere, aki újraszervezi a régi együttest

Feladat 6. – Olvassa el az alábbi rölpinterjút! Milyen műfaji jellegzetességeket figyelhet meg? Milyen olvasóközönségnek, milyen sajtótermékbe készülhetett az interjú?

Rölpinterjú Frittmann Jánossal, a 2007-es Év Borászával

„Ha te azt mondod, az Alföldön csak pancsolt bor van / mondok valamit, hülyegyerek, ott van a Frittmann” - Milyen érzés, hogy a Bëlga zenekar megénekelte munkásságát?

Hazugság lenne azt mondani, hogy nem esett jól. Jó érzés, hogy egy olyan zenekartól kaptam elismerést, akik nem az én korosztályom; nem is ismertük egymást korábban. Nem érdekek alapján írták azt, amit írtak: a dal megjelenése után választottak az Év Borászának. Mondhatnám azt is, hogy jól tippeltek.

Mitől lesz egy bor jó fröccsbor?

A kimondottan üde, gyümölcsös, esősorban száraz borokból lesz a legfinomabb a fröccs. Ilyen például a rizling, a cerszegei fűszeres, vagy az irsai olivér. Persze ez ízlés kérdése is, vannak, akik félszáraz vagy félédes borhoz is hozzáadják a szódát. Szerintem ez még belefér, viszont édes borból egyáltalán nem érdemes fröccsöt készíteni. A két-három évnél idősebb, vagy fahordós érlelésű borokból sem lesz jó fröccs: hiányozni fog belőlük az üdeség.

A szóda teszi jóvá a bort, vagy a bor a szódát?

Hogy jó lesz-e a fröccs, az zömében a boron múlik, de persze a szóda is sokat nyom a latba. A víznél a tisztaság a legfontosabb szempont: ha például klór vagy más anyag megjelenik a szódavízben, könnyedén el tudja rontani fröccsünket. Éppen ezért semmi szín alatt ne készítsünk ásványvízből fröccsöt: a sok ásványi anyag miatt ezek a vizek nagyon messze állnak a „tisztaságtól”!

(Réti László, Borbás Barnabás, Igenhír Magazin)

2.3. A publicisztikai műfajcsoport

Ide tartoznak az elsősorban véleményközlő műfajok, a cikk, a glossza, a kritika, a kommentár, a tárca, a nyílt levél, az olvasói levél, tanulmány vagy akár az esszé. Jellegzetességük, hogy vállaltan szubjektívek, a szerző vagy szerzők, esetleg a médiaorgánium álláspontját képviselik, és bár konkrétumokra támaszkodnak, hírekhez kapcsolódnak, személyes hangvételűek.

2.3.1. Cikk, vezércikk, kommentár

A cikk terminus megtévesztő lehet, hiszen gyakran minden nyomtatott sajtóban megjelenő írást így neveznek. Szűkebb értelemben viszont a **cikk** esetében összefonódik a tényközlés a hírháttér szubjektív boncolgatásával. Általában egy-egy időszertű eseményt elemez, a történések háttérét, okait próbálja megvilágítani. Gyakran operál a témában korábban megjelent híradásokkal, nyilatkozatokkal.

A **vezércikk** a nyomtatott sajtótermék legfontosabb írása, a szerkesztőség álláspontját tükrözi, elsőrendű relevanciával bír a lapban megjelent többi íráshoz viszonyítva. A hírmagyarázat mellett továbbvezető kérdéseket, következtetéseket is tartalmaz, sokszor táblázatokkal, grafikonokkal, folyamatábrákkal egészül ki. Kapcsolódhatnak hozzá keretes írások, és kísérhetik a témát tovább

árnyaló glosszák, interjúk, tudósítások is. A vezércikk tagolását tekintve mindig tartalmaz leadet, képpel ellátott címet, részletet a címoldalon is, mivel meghatározza, tematizálhatja az egész lapszámot.

A cikknél jóval rövidebb (akár csak pár soros) **kommentár** önmagában csak a hírmagyarázatra szorítkozik, szubjektív jelleggel.

2.3.2. Glossza, jegyzet, tárca és karcolat

A **glossza** és a **jegyzet** is rövidebb publicisztikai műfaj, amely (gyakran fizikailag is) egy-egy fontosabb hír, cikk margójára készül. Egy-egy időszzerű esemény (egy párt kongresszusa, egy bírósági ítélet), közéleti megnyilvánulás, közszereplő, vagy akár mindennapi jelenség (közlekedés, szórakozás, városi életkép stb.) is lehet a tárgya. Jellegadója a személyes nyelvhasználat, a szubjektív látásmód, a gyakran ironikus, humoros, esetleg gúnyolódó hangvétel. A glossza alapja egy gondolatszakra, sajátos meglátás, amit végigvezet a szerző.

A **jegyzet** általánosabb, olykor több szempontból közelít, hatni akar az olvasóra, továbbgondolásra kívánja ösztönözni. Egy-egy hangsúlyos, hosszabb glossza/jegyzet tekinthető vezércikknek is.

A jegyzethez hasonló, a szépirodalmi, kisepikai műfajokkal rokonságot mutató médiaműfaj a **tárca** és a **karcolat**. Előbbi gyakorlatilag kisesszé, humoros, gyakran anekdotázó és csattanóra végződő publicisztika, míg utóbbi néhány vonással megalkotott, szellemes korrajz, anekdota. A magyar irodalomban nagy hagyománya van e határterületi műfajnak, Kosztolányi, Karinthy, de Mikszáth is szívesen élt vele.

Feladat 7. – Olvassa el az alábbi karcolatot! Milyen műfaji jellegzetességet fedez fel? Milyen az író viszonya Széll Kálmánhoz, miből következtetünk erre? Milyen stiláris eszközökkel teszi hatásosabbá, életszerűbbé az írást Mikszáth?

Mikszáth Kálmán: Széll Kálmán lemondása

Egy miniszterelnöki karrier végződött be e héten megint. Széll Kálmán beadta lemondását. A háborúskodó parlament összes árnyalatai lerakták előtte e napon hódolatuknak virágait. Egy virágboglyán halt meg Széll Kálmán, ahogy még egyetlen miniszterelnök sem. Azaz nem halt meg, dehogyan halt meg, hiszen a parlament is csak színpad. A hős elesik, a kortina lehull, s a következő felvonásban megjelenik újra, ha nem is többé mint miniszterelnök, hanem mint a törvényisztelet hőroza. Széll Kálmán alakja az újabb politikai élet egyik vigasztaló látványra. Valóban minden rútköröskörül, a följajzott szenvedélyek, a pártviszályok, fondorlatok, a Janus-arcok mosolya, a tanácskozás elromlott hangja, a nemzeti fejlődés eszközeinek kaotikus összetévesztése, csak Széll Kálmán pályája maradt ép, egyenletes, etikailag bevégzett egész. (...)

Széll Kálmánt a helyzet buktatta meg, mely jött és bonyolódott, feltartóztatlan módon. Bizonyos hibák követték el minden oldalról, s ezek a hibák összejöttek egy csomóba. Az ellenzék kibékítésével vette át hasonló zűrzavarban a kormányt ötödfél év előtt, s garanciát adott a kisebbségnek a tiszta választásokban és a kúriai bíraskodásban az iránt, hogy a többség nem fog hatalmával visszaélni, de a kisebbségtől nem vett garanciát, hogy az szintén nem fog visszaélni a hárszabályokban rejlő hatalmával. Azt hitte, csalhatatlan amulettje van, ha tiszteli a törvényeket.

Tisztelte is, de csalódások érték. A kisebbség nem bírta többé elfelejteni a már egyszer megkóstolt felülkerekedést s egypár esetben, mint például egy ellenzéki mandátum megsemmisítésénél mindjárt megmozdult benne az obstrukció gilisztája. A törvények tisztelete tetszett neki, de csak ha a törvények is tetszettek. Ily viszonyok közt a kormánynak, hogy az ügyeket tovább vihesse, kényeztetnie kellett az ellenzékot, az pedig minden simogatás után elevenebb, szilajabb lett. Így nőtt meg a baj a parlamentben. Hogy miként nőtt meg bent a pártban, azt el se mondom, mert az még csak ezután lesz komolyabb. (...)

A helyzetben benne volt a kikerülhetlen fátum. Tehát el kellett mennie. De ez az elmenetel legalább szép volt.

Még egyszer ott ült a kormány élén, szemben a vadászokkal, kik a kétfejű sasra lövöldöztek és a turulmadarat találták el. (...)

Aztán szólni kezdett. Még egyszer megcsendült érces hangja. Elmondta megható testamentumát oly csöndben, hogy a légy röpülését is meg lehetett volna hallani.

Még egyszer megreszkettek a falak a viharos éljenzúgástól, és vége... vége.

Aztán jöttek a szeretet nyilatkozatai. A miniszterelnök kinyitotta a fiókját, volt még benne egy utolsó cukorka, azt hirtelen elkezdte szopogatni, hogy a nyilatkozatok ne okozhassanak neki keserűséget. Hiszen olyan nagyon szerették, hogy a nagy szeretettel megfojtották.

Kibírta e nyilatkozatokat is, roppant erejével mindent kibírt, aztán fölkelt és csendes, nyugodt léptekkel eltávozott a teremből.

...Úgy rémlett e percben, amint ment, ment kifelé, mintha egy fényes alak vonulna be a történelembe.

2.3.3. Nyílt levél és az olvasó levél

E műfajok levél formátumúak, fiktív vagy létező megszólítottak (lehet közéleti szereplő, intézmény, társadalmi csoport, de elvont fogalom is) írónak, de kommunikációs céljuk a lap olvasóközönségének megszólítása, figyelemfelkeltése. A **nyílt levél** lehet szerkesztőségi is, de egy-egy korábbi hírben megemlített, megszólított, érintett személy állásfoglalása is.

Az **olvasói levél** szerzője nem feltétlenül közszereplő. A legtöbbször egy-egy közérdekű eseményre vagy az újságban megjelent írásra reagál. Az olvasói levelek nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség véleményét, ezért is jól elkülöníthető helyen találhatóak az újságokban (a *HVG* esetében legelől, míg

más hetilapoknál a végén). Az olvasói hozzászólások olykor csupán hibajavítások, helyreigazítások. Gyakran mellettük kapnak helyet a szerkesztőségi korrekciók, elnézésekérések is. A nyílt levelek egymásra is reflektálhatnak, így az ezeket megjelenítő rovat vitafórum szerepét is betöltheti (lásd: az *Élet és Irodalom* nyílt vitái).

2.3.4. A kritika és válfajai

A **kritika** egy-egy eseményről (koncert, fesztivál, kiállítás, majális, falunap stb.), műalkotásról (lemez, film, színmű, könyv), intézményről (múzeum, vendéglő, szolgáltató intézmény) készült bemutató, értékelő írás. Részletességét, mélységét tekintve itt is lehet fokozatokról beszélni: az **ismertetés** és az **ajánló** röviden, áttekintő jellegű bemutatás, míg a **recenzió** értékkel, elemez is, a szerző véleményét, esztétikai ítéletét, benyomását is rögzíti. A zenei, filmes, színházi szaksajtó kedvelt műfaja a recenzió, míg a szép- és szakirodalmi folyóiratok, review-k (*Forrás, Kommentár, Élet és Irodalom* stb.) gyakran élnek a bírálattal, ami pedig a mű értékelésén túl el is helyezi azt az alkotó munkásságának vagy a hasonló műveknek a kontextusában.

2.3.5. A tanulmány

A tanulmány hosszabb elemzés, amely az értékelésen túl egy-egy részletre, motívumra fókuszál, gyakran tudományos eszközöket is igénybe vesz. Nem feltétlenül napi aktualitású, időben is átfogó lehet, ezért nem a napi sajtó (kivéve a hétfégi mellékleteket), inkább a heti, illetve havilapok, folyóiratok műfaja elsősorban.

2.3.6. Az esszé

A tanulmányhoz hasonlóan nagyobb lélegzetvételű elemzés, amelynek a tárgya azonban nem csak egy műalkotás lehet, hanem közéleti, történelmi, kulturális, gazdasági jelenség is. Nem szükségszerű, hogy az esszé témája időponthoz kötött vagy kifejezetten aktuális legyen, egy jelenséget folyamatában, az előzményeket is vizsgálva is mutathat be.

3. Retorikai eszközök az újságírásban

A nyomtatott sajtó bármelyik műfajáról legyen szó, a cikkeknek alapvető nyelvi (stilisztika, helyesírás, szövegösszetartás, nyelvhelyesség) és retorikai (érveléstechnika) követelményeknek meg kell felelniük az olvashatóság, érthetőség és értelmezhetőség, tehát a hatásosság érdekében. Az írott sajtó esetében ezek a kritériumok fokozottan esnek latba, tekintve, hogy a közfelfogásban még mindig nagyobb presztízsnak örvendenek, mint az elektronikus műfajok. (Noha relevanciájuk, autentikusságuk nem minden esetben nagyobb!)

E segédkönyv az alapvető stiláris és helyesírási tudnivalókra nem szándékozik kitérni, viszont a cikkek logikai szerkezetét érdemesnek tartja a vizsgálatra.

Ha retorikáról beszélünk, elsősorban az ékesszólásra vagyis élőnyelvi készségre/tudományra/művészetre (attól függ, milyen megközelítésből nézzük) gondolunk, noha a retorika alapelemei az írott műfajok esetében is alkalmazhatóak.

Szűkebb és ókori értelemben a retorika a meggyőzés művészete, amelynek elsődleges célja a hallgatóság befolyásolása, a rétori álláspont közvetítése. Arisztotelész *Rétorikájában* a meggyőzés esetében három tényezőt, módot különböztetett meg:

- az **ethoszt**, amikor az előadó személyisége, presztízse lesz a meggyőzés eszköze,
- a **logoszt**, amikor az észérvekkel, retorikai eszközökkel, bizonyítással hat a rétor,
- a **pátoszt**, ami pedig az érzelmi meggyőzés útja.

A modern rétorok feladata azonban Kenneth Burke retorikakutató szerint már nem a meggyőzés, a frontális, olykor harcos manipuláció, hanem az **asszertív kommunikáció**, a(z) (olvasó)közönsséggel közös hullámhossz megtalálása, a befogadói attitűdbe való beleélés képessége. Ez sem jelenti azonban a klasszikus retorikai eszközök elvetését, sőt még tudatosabb alkalmazásukat követeli meg.

3.1. Az érvelés

Az érvelés az érvek felhasználását jelentik álláspontunk, igazunk bizonyítása érdekében. Egy kifejtett érv tételt és bizonyítást foglal magába, vagyis az állítás megtételét és annak alátámasztását. A bizonyítás módszerei, eszközei alapján különféle érvtípusokat különíthetünk el:

- **meghatározásból levezetett** (definitív) érv, amely egy definíció kiterjesztését jelenti konkrét esetre – „A lopás más javának eltulajdonítása. A plagizálás is az tehát, hiszen szellemi javak ellopását jelenti.”
- **ok-okozati összefüggésen** alapuló érv, amely logikai kapcsolatot feltételez az állítás és a bizonyítás között – „A mezőgazdasági túlermelés végső soron a munkanélküliség növekedését idézte elő az Aral-tó környékén. Az erőltetett öntözéses földművelés csökkentette ugyanis az Amu-darja vízhozamát, amely nem tudta már megfelelően táplálni az Aral-tavat. Ennek eredménye a tó fokozatos kiszáradása volt, a jelenlegi vízfelület alig pár százaléka a harminc évvel ezelőttinek. Következésképp a halászatból élő Aral-parti városokban megnőtt a munkanélküliség.”
- **hasonlóságon** (analógián) alapuló érv, amikor a bizonyítás során más esetekkel vonunk párhuzamot, gyakran metaforák segítségével: „Az Fidesz népszerűsége radikálisan csökkent a közoktatási dolgozók körében a '98-as kormányrakerülés után egy évvel, amikor a választási ígéretekkel ellentétben mégsem emelték tanári fizetéseket. Hasonló népszerűségvesztésre lehet most is számítani, hacsak nem fogadják el végre az új oktatási koncepciót.”
- **bizonyítékokból származtatott** érv – állításunk igazságának alátámasztására objektívnek tekinthető adatokat, tényeket, kutatási eredményeket, összegzéseket használunk fel: „Tíz év alatt a WHO kimutatásai alapján 10%-kal nőtt a halállal végződő légúti megbetegedések száma Közép-Európában, vagyis tényleg elsőrendű prioritással bír a kormány dohányellenes politikája.”
- **induktív érvelés:** az egyedi esetből következtetünk az általánosra – „Városunk polgármestere törvénytelenül vett fel parlamenti képviselőként is költségterítést. S ki tudja, hány ilyen eset van még országszerte? A polgármesterek eszerint nem ózdkodnak a kétszeri juttatásuktól!”
- **deduktív érvelés:** általános, elfogadott igazságot redukálunk konkrét esetre – „Köztudott, hogy amennyiben a kormányzó politikai erő nem ad határozott válaszokat a vidék lakosságát sújtó közbiztonsági ügyekre, az emberek a radikálisabb, de konkrét intézkedéseket ígérő erőkkkel szimpatizálnak majd. A Fidesz várakozó álláspontja, tehetetlensége várhatóan a vidéki szavazótábor kiábrándulását, szélsőséges akciócsoportokhoz pártolását vonja maga után az északi régióban.”
- **szillogizmus** – két, összefüggő premisszából alkotunk egy következtetést: „A zöldár után számos part menti épület dőlt romokba. Kovácsék háza a folyótól tíz méterre épült. Így sajnos az ő lakhelyüket is elmosta a víz.”

Az érveket azonban nem csak megalkotni kell, egy hatásosságra törekvő írásműben a megfelelő elrendezés is kritérium. Több módon rendezhetjük el érveinket:

- **primátus elv** alapján: a legerősebb érv van lefelől
- **piramis elv:** a leghatásosabb érv előtt és után kisebb fajsúlyú állítások szerepelnek
- **emelkedő érvsorrend:** a leghatásosabb, legerősebbnek gondolt érv a végén szerepel, addig kisebb horderejű, előkészítő érvek sorakoznak

Feladat 8. – Olvassa el az alábbi jegyzetet! Milyen érvtípusokat használ a szerző? Hogyan rendez el az érveket? Milyen érvelési hibát, következtetlenséget fedezhet fel a szövegben?

Ungváry Krisztián: 1944 megítélése a Fidesz-alkotmányban

(..)Az alkotmányozás problematikus pontjaira már számos szerző felhívta a figyelmet, így ezeket felesleges volna megismételni. Egyetlen preambulumállítással foglalkozom itt részletesebben, mivel mint cseppben a tenger, megmutatkozik benne az egész munka alkalmatlansága.

A preambulum leszögezi, hogy „Hazánk 1944. március tizenkilencedikén elveszített állami önrendelkezésének visszaállítását 1990. május másodikától, az első szabadon választott népképviselő megalakulásától számítjuk.” Az idézett meghatározás hazug, elfogadhatatlan és szakmailag indokolhatatlan, mert elrabolja nemzeti történelmünk egy részét. Kezdjük az elejével. Máskor nem tenném, de most szándékosan törekszem arra, hogy első körben értékelés nélkül fogalmazzak, mivel épp az ellen kívánok érvelni, hogy történelmi tényekről törvény írja elő a vélemény nyilvánításának módját.

Magyarország német megszállása után a magyar parlament változatlanul tovább működött. A Sztójay-kormány intézkedéseit ez a parlament minden kényszer nélkül megszavazta. Az egyes képviselőkre, akik 1939-ben általános és titkos választással jutottak mandátumhoz, nem nehezedett semmilyen konkrét külső nyomás. A kormány kivétel nélkül olyan miniszterekből állt, akik korábban is miniszterek voltak – tevékenységüket nem kényszerből, hanem meggyőződésből végezték. A kormányzat intézkedései nem robbantottak ki országos sztrájkokat, nem vezettek tömeges elégedetlenséghez vagy fegyveres ellenálláshoz. Ellenkezőleg. A már régóta előkészített és gyakorlatilag német segítség nélkül (Eichmann 50 munkatársával szemben 200 000 magyar hivatalnok állt) lebonyolított „zsidótlanítás” következtében egy ideig az életszínvonal emelkedése következett be. A külföldi devizák, a nemesfémek, valamint az ingatlanok és ingóságok árszínvonala a Sztójay-kormány működése következtében soha nem látott mélységbe zuhant. 437 000 ember vagyonát vonták el, ebből viszont igen sokan juthattak olyan javakhoz, amelyekről korábban még álmodni sem mertek.

Más intézkedéseket is felsorolhatnánk, amelyekről vélemény kérdése, hogy morálisan vállalhatóak-e, illetve hogy az ország hasznára váltak-e vagy sem, de ténykérdés, hogy a magyar Országgyűlés többsége szuverén elhatározásból egyetértett vele. Ilyen például az a döntés, hogy a magyar királyi honvédség továbbra is vegyen részt a III. Birodalom oldalán a háborúban.

Az teljesen igaz, hogy Magyarország Kormányzóját, Horthy Miklóst a német megszállás jelentősen korlátozta cselekvőképességében. Az államfő és a kormány szuverenitása azonban nem ugyanaz. Az államfő ugyanis ahogy ma is, akkor is csupán választások alapján létrejövő erőviszonyokat szentesített. Jelenlegi államfőnk kifejtette, nem fék, hanem motor kíván lenni a nemzeti együttműködés rendszerében – de önállóságának esetleges hiányosságai okán mégsem gondolná senki sem, hogy Magyarország függetlensége veszélyben volna. Az az indoklás sem állja meg a helyét, hogy az ország azért veszítette volna el függetlenségét, mert területén idegen csapatok állomásoztak. Ez a körülmény ugyanis 1990 után is fennáll, de a NATO-katonák jelenléte éppúgy nem kelt közfelháborodást, ahogyan 1944-ben sem tört ki tiltakozó hullám azért, mert a Magyarországgal egy szövetségi rendszerbe tartozó Német Birodalom katonasága hazánkba érkezett.

Mint említettem, a preambulumtervezet elrabolja nemzeti történelmünk egy részét. Ha ugyanis az ország függetlenségét a német megszállás után elvesztette volna, akkor azok a történelmi szempontból minden bizonnyal évszázadokon át megemlékezéseket kiváltó (szégyenteljes) tettek, amelyek Magyarország lakosságának összetételét, valamint az ország ingó- és ingatlanvagyonának nagyságát jelentősen megváltoztatták, nem hazánk politikusainak felelőssége körébe tartoznának. A felelősséget más viselhetné. Nyilván, éppen ez a cél. (...)

4. Felhasznált irodalom

Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra 2004. Retorika, Osiris, Budapest

Balázs Géza 2005. Az internetkorszak kommunikációja. In Balázs Géza – Bódi Zoltán (szerk.): Az internetkorszak kommunikációja, Gondolat-INFONIA, 25-57., Budapest

Bethlenfalvy Gábor – Szőnyi Szilárd 2005. Hír-érték (konzervatív újságírás elméletben és gyakorlatban). IGEN Kiadó, Budapest

Eiler Emil 2006. Az újság a digitális világban. Magyar Grafika 2006/6.: 5-18.

McLuhan, Marshall 2001. A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte. Trezor Kiadó, Budapest

Ong, Walter 1982. Orality and Literacy. The Technologizing of the Word. Methuen, London–New York

Szabó Katalin 1997. Kommunikáció felsőfokon. Kossuth Kiadó, Budapest